

**TOMÁŠ HALAMKA
ANDREJ VIRDZEK (ED.)**

**JAK ČÍST
POLITICKÉ
MYSLITELE?**

KAROLINUM

Jak číst politické myslitele?

Halamka Tomáš, Virdzek Andrej (ed.)

Recenzovali:

Mgr. Daniel Kroupa, Ph.D.

Doc. Milan Znoj, CSc.

Autoři:

Kristina Andělová

Jan Bíba

Jakub Franěk

Jiří Chotaš

Tomáš Koblížek

Ľubica Kobová

Matyáš Křížkovský

Petr Kužel

Jan Květina

Ondřej Micka

Jiří Růžička

Tato publikace vznikla v rámci programu Progres Univerzity Karlovy Q18 – Společenské vědy: od víceoborovosti k mezioborovosti a za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci grantu č. 26417 „Interpretace textů v politickém myšlení“ řešeném na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Tato monografie vznikla také v rámci systému podpory fakultních monografií FSV UK. Poděkování za podporu publikace patří též Vzdělávací nadaci Jana Husa.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2020

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2020

© Tomáš Halamka et al., 2020

ISBN 978-80-246-4408-0

ISBN 978-80-246-4433-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Památce Aleše Havlíčka (1956–2015)

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bychom rádi poděkovali všem, kteří vznik této knihy podpořili a kteří se na jejím vzniku aktivně podíleli. Děkujeme všem konzultantům, již s námi detaily publikace připravovali, Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, na jehož půdě kniha převážně vznikala, a Ústavu filosofie a religionistiky, jehož pracovníci s přípravou monografie pomáhali. Dále děkujeme studentům z Institutu politologických studií, kteří připomínkovali připravované kapitoly a poskytli autorskému kolektivu cenné rady. Coby interní studentští recenzenti se na publikaci podíleli: Filip Bojić, Ondřej Elbel, Pavel Fišer, Josef Havlíček, Karel Kindl, Richard Křikava, Tereza Kubecová, Renáta Matoušková, Aleš Michal, Jiří Petrák, Vojtěch Šindelář, Nikos Štěpánek, Tomáš Kopta, Jan Trojan, Andrea Tunysová a Nikola Vincová. Za práci na grafických výstupech projektu děkujeme Kristýně Musilové.

OBSAH

Úvod (<i>Tomáš Halamka a Andrej Virdzek</i>)	11
1. Leo Strauss: Esoterický způsob psaní a spor mezi antickou a moderní filosofií (<i>Jiří Chotaš</i>)	25
2. Filosofická hermeneutika Hanse-Georga Gadamera (<i>Tomáš Koblížek a Andrej Virdzek</i>)	43
3. Hannah Arendtová: Konec tradice a narativní myšlení (<i>Jakub Franěk</i>)	69
4. Reinhart Koselleck a metoda <i>Begriffsgeschichte</i> jako nástroj k interpretaci textu politického myšlení (<i>Kristina Andělová</i>)	91
5. Quentin Skinner: Text jako způsob jednání (<i>Tomáš Halamka</i>)	109
6. J. G. A. Pocock: Lingvistický kontextualismus „historické sovy“ (<i>Jan Květina</i>)	133
7. Jerome Schneewind: Čtení textů v dějinách novověké morální filosofie (<i>Ondřej Míčka</i>)	155
8. Michael Freeden: Politická teorie politického myšlení (<i>Matyáš Křížkovský</i>)	177
9. Louis Althusser a metoda symptomálního čtení (<i>Petr Kužel</i>)	201
10. Michel Foucault: Od diskurzivní pragmatiky k politickým „technologím“ (<i>Jiří Růžička</i>)	225
11. Ernesto Laclau a rétoričnost (<i>Jan Bíba</i>)	255
12. Susan Moller Okin a feministické čtení kánonu politické teorie (<i>Ľubica Kobová</i>)	279
Resumé	307
Rejstřík	309

Úvod

Tomáš Halamka a Andrej Virdzek

Četbu, a tedy i interpretaci, jakéhokoliv textu lze přirovnat ke konverzaci. V obou případech se jedná o určitou interakci, komunikaci mezi různými lidmi. Stejně jako živé konverzace se i drtivá většina psaných textů obrací na druhého s určitým cílem: chtějí ho pobavit, poučit, rozzlobit a podobně. I ten nejnudnější úřednický text vždy počítá s někým druhým a i ty nejosobnější žánry, jako například filosofické meditace,¹ jsou často psány pro druhé.² Texty jsou trvalejší než ústní sdělení pronesená v rámci nějaké konverzace a mají i širší dosah. Jejich výhodou je, že se k nim můžeme opakovaně vracet. To je také jeden z hlavních důvodů, proč je používáme. Autor nemá čas konverzovat s každým, a tak se rozhodne napsat text. Ten má však oproti konverzaci také svá úskalí.

Text totiž mlčí. Zatímco v konverzaci se autor výroku může bránit, dovysvětlovat a odpovídat na otázky, při četbě textu je tomu jinak. Text je uzavřená jednotka, která další odpovědi neposkytuje. To je ostatně také důvod, proč se

1 Nejslavnějším příkladem filosofických meditací jsou bezpochyby Descartesovy *Meditace o první filosofii*.

2 Adresát textu přitom musí být otevřený, aby mu vůbec mohl začít rozumět. Bývá obvykle kontraproduktivní, čteme-li texty s tím, že jsme již dopředu přesvědčení o tom, že jsou hloupé či nesprávné. Takovým způsobem jen stěží zahlédneme, co nám jimi mělo být sděleno.

někteří lidé, kteří jsou jinak v konverzacích výmluvní, ostýchají, či dokonce obávají psát. Jakmile něco vydají, hned s tím nesouhlasí a nejraději by celý text vzali zpět. I když jsou v situaci, že mohou starší vydání poopravit a některé formulace v novém vydání změnit, nemohou se zcela vyhnout všemožným nedorozuměním, která jejich práce může vytvořit. Navíc, jakkoliv se jejich názory mohou v čase proměnit, „veřejnost“ si je může již navždy spojovat s vydaným textem.

I na čtenáře působí text v první chvíli jako danost. Vytištěním na papíře získává definitivní podobu. Běžně jej čteme s tím, že vyjadřuje názory svého autora. Toto neproblematické přisouzení autorství je přitom ve filosofické a literární tradici problematizováno již odpradáвна. Kdo je autorem evangelí? Či názory prezentuje Platón ve svých dialozích? Co sledoval Søren Kierkegaard, když psal svá díla pod různými pseudonymy?

Celou věc komplikuje publikace textu, již text vstupuje do veřejného prostoru a je vydán všanc čtenářské veřejnosti. Publikací se z textu stává veřejná a svým způsobem politická záležitost. Se ziskem této veřejné a potažmo politické povahy však také stoupá naléhavost požadavku, abychom textu lépe porozuměli. Běžně se přitom stávalo a stává, že stejnému textu různí lidé rozumějí různě. To může mít, a mnohokrát mělo, dalekosáhlé následky.

Slavným příkladem je Lutherův výklad *Nového zákona*, odlišný od výkladu katolické církve a považovaný za jeden ze základních bodů protestantské reformace. Jiným příkladem mohou být diskuse například na půdě Nejvyššího soudu USA, který svá rozhodnutí často činí na základě nejen precedentů, ale také vlastní interpretace Ústavy USA. V prvním případě se interpretační spor spolupodílel na rozštěpení křesťanství a vypuknutí třicetileté války, v druhém výklad starého politického textu zásadním způsobem ovlivňuje současné politické dění.

V běžné konverzaci může být problém vzájemného porozumění vyřešen celkem rychle. Nedorozumění tu může být pouhou nepříjemností, která se dá často jednoduše napravit okamžitým dovysvětlením. Problém filosofického či politického textu však je, že autor nám už často takové dovysvětlení ohledně toho, co nám chtěl povědět, poskytnout nemůže. A je také možné, že ani sám nedomyslel, či dokonce nemohl domyslet, co všechno může jeho text znamenat. Nad konkrétním přijetím textu čtenáři totiž autor ztrácí do značné míry kontrolu. Spisovatel obvykle píše pro čtenáře, které nezná, neví, co přesně jeho čtenáři vědí, ne vždy je seznámen s jejich světem a nemůže svůj text přizpůsobovat každému jednomu z nich. Pokud si dnes otevřeme některý Platónův text, může se stát, že v nás vyvolá otázky, které sám Platón nepředpokládal. Autor sám nemusí nutně vědět a kontrolovat vše, co pro nás jeho text může znamenat. Tato interpretační nejednoznačnost filosofických textů, respektive jejich otevřenost stále novým a novým výkladům, je jedním z aspektů filosofie, které ji na první pohled odlišují od přírodních věd.

Právě na tuto pro humanitní vědy specifickou činnost interpretace či vykládání se zaměřuje následující publikace. Činí tak představením nejznámějších

a nejvýznamnějších pozic v současné akademické debatě o přístupu ke specificky politickým textům. Mimo přístupy interpretující základní soubor těch vůbec nejvýznamnějších děl historie politického myšlení, takzvaný *kánon*, se zaměřuje též na přístupy *antikanonické*, které význam kanonických přístupů k pochopení dějin politického myšlení relativizují a obrací svoji pozornost mimo tyto základní texty. Cílem této publikace je nejen přispět k uchopení a napravení nedostatku, který vzniká, když je čtenář konfrontován s textem, jehož částem nerozumí, ale především ukázat, že může existovat více způsobů výkladu, než které čtenáře napadly. Interpretace není něco samozřejmého. Zatímco při rozhovoru se autora výroku můžeme zeptat, co nám chtěl svojí promluvou říci, při četbě textu často tuto možnost nemáme, a při četbě starých textů nám tato možnost schází úplně. Pokud však uznáme, že je toto porozumění potřebné, musíme tento nedostatek textu „kompenzovat“. Představit základní způsoby, jakými lze tuto „kompenzaci“ provádět, je hlavním úkolem tohoto svazku.

Jak jsme se snažili ukázat, otázky, kterými se zabývá tato publikace, byt jsou akademické, vyvěrají z praktických potřeb porozumění. Tyto problémy bývají označované též jako *hermeneutické*. Protože není vůbec jednoduché vysvětlit, co *hermeneutika* přesně je, a různí myslitelé diskutovaní v této knize k ní nepřístupují vždy shodně, vymezíme ji zde pouze předběžně jako *nauku o rozumění a výkladu*.³ Rozuměním máme v tuto chvíli na mysli rozumění tomu, čemu se rozumět dá, tj. jakýmkoliv smysluplným komunikačním celkům (tedy textům, obrazům, promluvám či výkladům). Pojmem *nauka* máme na mysli praxi, teorii i možnou filosofickou pozici. Takto široké vymezení zde předkládáme hlavně proto, že až na jeho základě můžeme označovat a porovnávat jednotlivé interpretační přístupy diskutované v této publikaci jako různá rozpracování této původní potřeby rozumět. Ta je přitom běžnou lidskou potřebou vycházející z každodenního života. Když něčemu nerozumíme, jednoduše tomu rozumět chceme. Bohatství jednotlivých interpretačních přístupů vyvěrá ze způsobu, jakým se snaží, abychom porozumění dosáhli.

Svojí povahou je tato publikace určená nejen odborníkům, ale především studentům sociálních a humanitních věd a dalším čtenářům, kteří mají zájem o obecnější filosofické a politické otázky. Čtenářům z řad studentů by měla přinést, vedle prohloubeného porozumění problematice a představení nových možností, jak přemýšlet o politice a filosofii, také výpomoc při psaní prací souvisejících s oblastí politického myšlení. Jednotlivé kapitoly mají představit nejrozšířenější současné přístupy k problematice interpretace politických myslitelů a jsou zaměřené na autory, kteří jednotlivý styl či metodu interpretace vypracovali a obhajovali.⁴ Tím, že jsme se orientovali

3 Druhá kapitola o filosofické hermeneutice Hanse-Georga Gadamera tento pojem vymezí svým vlastním způsobem, na což bude na daném místě náležitě upozorněno.

4 V průběhu čtení této monografie si pozorný čtenář zajisté povšimne, že některé diskutované přístupy nebyly z různých důvodů promyšlené jako explicitní metody interpretace, byt jsou pro uvažování nad touto problematikou velmi přínosné.

na konkrétní autory, jsme se chtěli vyhnout nutnosti nálepkování a zařazování přístupů do určitých *ismů*, které by zakrývalo důležité nuance mezi jednotlivými přístupy. Naopak bychom jednotlivé autory rádi prezentovali v jejich plném bohatství a rozdílnostech, které by mohly vlivem přílišné schematizace zůstat ve skrytu.

Na druhé straně je však dobré myslet na důležitost alespoň částečné systematizace jednotlivých přístupů, která může napomoci přehlednosti této publikace a ulehčit základní orientaci v tématu. Představované přístupy se dají rozdělit podél více linií. V tomto úvodu bychom však chtěli představit především dvě kritéria, podle kterých by se diskutovaní autoři dali vcelku plodným způsobem roztrždit do rozličných skupin.

První dělicí linie rozlišuje postoje k interpretaci textů na *politicko-ideologické* a *filosofické*. Toto dělení, jak ho zde představujeme, v sobě nemá skryto žádné normativní hodnocení (v tom smyslu, že bychom soudili o filosofických ohledech, že jsou lepší než ideologické, nebo naopak).

V posledních dekáдах se stále více prosazují při výkladech textů přístupy, které hovoří o ideologické povaze textů z dějin politického myšlení a navrhuji spojovat jejich interpretaci s konkrétními debatami probíhajícími v době, v níž jejich autor žil. Tyto přístupy jsou spojené s důrazem na rétorickou povahu textu, na jeho úkol čtenáře o něčem přesvědčit. Tyto politicko-ideologické přístupy také rozšiřují rozsah otázek, které je třeba při interpretaci textu vzít v potaz mimo text samotný,⁵ ukáže-li se, že má taková skutečnost pro interpretaci textu význam. Zjednodušeně řečeno, tyto přístupy jdou zpravidla takzvaně za text a zdůrazňují různé druhy dobového kontextu. To v některých případech vede k preferenci kontextu nad autorem, která v krajním případě může dospět až k relativizaci významu autorských záměrů a k jejich rozplynutí v jazykovém, politickém či sociálním kontextu.

Proti této kategorii přístupů stojí interpretační způsoby, které se snaží poukazovat na to, že se interpretovaní autoři zapojují do debaty o filosofických otázkách také napříč časem. Propagátoři těchto přístupů se většinou domnívají, že texty mohou být interpretovány jako samostatné logické celky. Bavíme-li se o „přesvědčování“ ve smyslu této druhé kategorie přístupů, jedná se častěji o přesvědčování ve filosoficky tradičním smyslu slova, tedy o jakousi „donucující sílu rozumu“. Tyto přístupy kladou větší důraz spíše na rekonstrukci studovaných argumentů a jejich zařazení do užší filosofické tradice než na kontext, přičemž vycházejí z často nereflektovaného předpokladu, že nějaká identifikovatelná filosofická tradice vůbec existuje. Z toho plyne užší zaměření těchto přístupů na studium právě těch textů, u kterých se dá argumentační struktura tohoto typu nárokovat. To vede v některých případech také k odsouzení různých „nevhodných“ způsobů přesvědčování, které naopak

5 Důsledkem těchto přístupů je však i rozšíření oblasti toho, co je interpretováno. Oproti filosofickým přístupům se politicko-ideologické nezaměřují jen na filosofické texty, ale také na novinové články, běžnou mluvu, obrazy, sochy, plakáty, či dokonce na nonverbální komunikaci, neboť všechny tyto komunikační akty mohou mít svoji politickou dimenzi.

zpravidla stojí v centru pozornosti politicko-ideologických přístupů. Některé filosofické přístupy proto při výkladu textu mohou určité kontextuální ohledy ignorovat.

Druhou dělicí linií je linie geografická – spojená s akademickým vlivem a obecným filosofickým podhoubím, z něhož jednotlivé přístupy vyrostly. Toto členění o mnoho více reflektuje dnes již zažitě dělení mezi autory tradice analytické a kontinentální filosofie. I tato klasifikace má své nedostatky, ale pro většinu zde diskutovaných autorů postačuje. Autoři jako Skinner, Pocock či Freedman (jednoduše ti, co spadají do anglosaského prostoru) jsou očividně inspirováni takzvaným *jazykovým obratem*, který je spojen s filosofií pozdního Wittgensteina a mysliteli působícími v poválečném Oxfordu (především J. L. Austinem). Mezi autory z německojazyčného prostředí (Gadamer, Koselleck, Arendtová) hraje neopominutelnou roli vliv Martina Heideggera, který je naopak u autorů pocházejících původně z anglofonní oblasti v zásadě neviditelný. Další skupinu autorů pak lze označit jako autory inspirované post-strukturalismem či se proti němu vymezující (Laclau, Althusser, Foucault). Jejich myšlenky, stejně jako forma vyjadřování a otázky, které si kladou, pak přidávají další úhly pohledu jak k obecným hermeneutickým otázkám, tak ke konkrétním interpretacím textů z oblasti dějin filosofie a politického myšlení. Zatímco první způsob dělení je v publikaci implicitní, podle druhé dělicí linie je tato publikace explicitně systematizována do tří tematických bloků po čtyřech kapitolách.

Zmíněné dva způsoby dělení autorů diskutovaných v této publikaci nejsou zdaleka jediné možné, ani nejsou nenapadnutelné. Některé autory podle nich nelze jednoznačně zařadit a čtenář mezi nimi jistě může najít více či méně jiných zajímavých podobností a souladů. Zdá se nám však, že ať bychom zvolili jakékoliv jiné dělení, vždy bychom narazili na zhruba podobné problémy jako při použití obou výše zmíněných kritérií.

Protože není možné věnovat se skutečně všem autorkám a autorům, kteří odpovídali na otázku v titulu této knihy (byť zde aplikujeme časové omezení záběru jen na autory působící až po druhé světové válce), rozhodli jsme se čtenářům předložit alespoň několik skupin autorů, kteří se účastnili různých debat v různých oborech s různorodými motivacemi a odlišnými cíli. Cílem našeho autorského kolektivu tak není představení jedné koherentní debaty, které by se všichni pojednávající autoři jednotně zúčastnili a v rámci které by vždy vědomě reagovali jeden na druhého. Takové zúžení záměru této publikace by jistě mělo své výhody: hranice publikace by byly přesněji vymezené a jasněji by se držela koherence všech přístupů coby reagujících na jeden konkrétní problém v rámci jednoho konkrétního oboru. Pokus omezit se na jednu ucelenou debatu by nás však na druhé straně obral o bohatství jednotlivých perspektiv. Rozhodli jsme se zde proto zpracovat širší spektrum přístupů s jejich rozličnými individuálními cíli, a to i za cenu možných oprávněných výtek ohledně toho, zda daní autoři ještě do této publikace patří, či nikoli. Jsme však pevně přesvědčeni, že omezení odpovědí na titulní otázku na rámec